

Zieliński, Zygmunt

Omówienie roczników 2001 i 2002 "Dziejów Najnowszych"

Dzieje Najnowsze 35/3, 233-236

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Omówienie roczników 2001 i 2002 „Dziejów Najnowszych”

Przyjmując jako kryterium uszeregowania treści omawianych dwóch roczników tematykę wiodącą, trzeba by wyróżnić trzy wątki niewątpliwie najbardziej znaczące swą obecnością:

1. Rozległa, gdy chodzi o podejmowane zagadnienia, problematyka krajów anglosaskich.
2. Sprawy polskie.
3. Tematyka polsko-radziecka ze szczególnym uwzględnieniem II wojny światowej.

Osobny dział to trzy dyskusje redakcyjne: w nr. 1(2001) na temat: *Dlaczego wiekXXnie był wiekiem brytyjskim?* Dyskusja potoczyła się tylko częściowo pod dyktando postawionego pytania, przypominając bowiem niekwestionowane i powszechnie znane fakty, jak następstwa I wojny światowej dla układu sił w Europie i świecie, przy uwzględnieniu pojawienia się Stanów Zjednoczonych jako czynnika decydującego o wynikach wojny i pragnącego mieć wpływ na politykę światową, dalejpowolną erozję brytyjskiego imperium kolonialnego, wreszcie osłabienie Wielkiej Brytanii w wyniku II wojny światowej i prymat USA w sensie gospodarczym i politycznym na arenie europejskiej i światowej, wskazywano także na awans kultury anglosaskiej, w którym W. Brytania wiodzie prym przed Stanami Zjednoczonymi i w równej, co one mierze korzysta ze światowej kariery języka angielskiego. Podkreślano także zachowanie przez W. Brytanię potencjału polityczno-militarnego, nie zawsze ograniczonego tylko do obszaru Europy. Inny czynnik, który wzmacnia pozycję W. Brytanii w XX w., to daleko idąca niezależność w stosunku do Unii Europejskiej. Uwagi te nie wyczerpują bardzo specjalistycznej prezentującej różnorodne stanowiska dyskusji, jednak rozpoczyna ona tom, który w całości zajmuje się problematyką anglosaską. Na 11 artykułów 7 poświęconych jest Stanom Zjednoczonym, 1 Kanadzie, 1 Australii oraz 1 (Magdalena Hułas) traktujący o reprezentowaniu interesów polskich w ZSRR po 23IV1943 r., gdzie w grę wchodzi Wielka Brytania i Australia. Wielkiej Brytanii jest poświęcone jedynie studium Michała Leśniewskiego na temat planów federacji brytyjsko-irlandzkiej przed I wojną światową.

Priorytet spraw amerykańskich jest wyraźny. Także poświęcony USA materiał omawiający stosunek Polonii amerykańskiej do Partii Republikańskiej (Krzysztof Groniowski) wskazuje na rosnące zainteresowanie sprawami amerykańskimi, przeważnie zresztą w powiązaniu ich z Europą lub polityką światową. Idąc śladem tego wątku, wskazać należy na trzy dalsze studia o tematyce amerykańskiej (nr 4, 2001; nr 2 i 4, 2002). Jedno z nich, obrazujące życzliwość dyplomacji amerykańskiej wobec zajęcia przez Litwę Wilna wraz z okręgiem wileńskim w 1939 r., dotyka także losów Polski w czasie inwazji niemiecko-sowieckiej (Bogdan Grzełowski). Brytyjskiej polityce wobec Czechosłowacji poświęcony jest ciekawy artykuł Piotra M. Majewskiego, wskazujący na istniejącą aż do mordu w Lidicach brytyjską gotowość podtrzymania „monarchijskich” granic Czechosłowacji z dopuszczeniem wysiedlenia Niemców z pasa nadgranicznego.

Wszystkie bez wyjątku opracowania są oparte na źródłach, często dotąd mało lub w ogóle nie wykorzystanych, stanowią zatem w historiografii niekiedy pierwszą próbę naświetlenia ważnych wydarzeń dziejowych.

Kolejna dyskusja redakcyjna zawarta w nr. 3 (2001) dotyczy książki Erika Hobsbawma *Wiek skrajności*, w której wzięło udział 6 osób, a moderatorem był prof. Czesław Madajczyk. Rozmowa w gronie znawców problemu poruszanego przez Hobsbawma ujawniła wielką rozbieżność stanowisk i poglądów, stąd też trudno pokusić się nawet o pobieżne jej streszczenie. Można przyjąć jednak pewne jej punkty za wyjaśnione albo przynajmniej ukierunkowane na dalszą dyskusję. Tak więc na ogół zgodzono się, że dzieła nie można uznać za historię w powszechnym znaczeniu. Jednocześnie subiektywna wizja dziejów XX w., jaką zaprezentował autor książki, pozwoliła zwrócić uwagę na pewne czynniki, jak np. rewolucja rosyjska, nadające wydarzeniom światowym zupełnie nowy bieg. Wybiórczość tych inspirujących rozwój historyczny faktorów, aż nadto w książce widoczna, osłabia siłę przedstawionych w niej tez. Historyk, podziwiając inwencję autora i wszechstronność jego spojrzenia, nie może jednak ustąpić ze swego stanowiska krytycznej analizy przeszłości.

Trzecia dyskusja redakcyjna odbyła się w gronie 5 osób i dotyczyła tożsamości narodowej w Polsce po 1945 r. (nr 1, 2002). Polska powojenna, według oficjalnej wersji propagandowej, była krajem jednolitym etnicznie, bez mniejszości narodowych, budującym społeczeństwo bezklasowe, w którym rząd stwarzał każdemu równy start awansu społecznego. Tożsamość narodowa była więc teoretycznie kwestią bezdyskusyjną, prawie równoznaczną z obywatelstwem polskim. Psychologiczna struktura tej tożsamości nie przebiła się na powierzchnię dyskusji publicznej sterowanej do czasu przez cenzurę. Nie znaczy to jednak, że problem tożsamości narodowej nie istniał w wymiarze indywidualnym i osobistym. Szereg zjawisk ujawniało jego istnienie, jak choćby coraz bardziej aktywizujące się mniejszości narodowe, szczupłe, ale obecne, czy wreszcie problematyczność płaszczyzny, na której tożsamość narodową należało czy przyszło budować, czy było nią państwo nie mające powszechnej akceptacji, czy wytworzyło ono środowiska na tyle z nim się identyfikujące, by upowszechnić jakiś specyficzny dla państwa socjalistycznego rodzaj świadomości narodowej, jaką rolę odegrały regionalizmy, odzywające w pewnych okolicznościach animozje narodowe (antyniemieckość czasów Gomułki, tutaj warto też wskazać na artykuł Wandy Jarząbek na temat problemu niemieckiego w polskiej polityce zagranicznej 1956-1958, nr 2, 2001, dalej, rok 1968; konieczność zadeklarowania opcji narodowej w czasie tzw. łączenia rodzin i exodusu do RFN Ślązaków, Warmiaków itd.). Wreszcie trzeba uwzględnić rolę Kościoła katolickiego w kształtowaniu tożsamości narodowej w obliczu daleko idącej kontestacji miejsca PRL w kontekście narodu. Poruszone w dyskusji wątki uświadomiły trudność jednoznacznego określenia czynników kształtujących tożsamość narodową, chyba nie tylko Polaków, ale obywateli Polski niezależnie od opcji etnicznej.

W związku z tą dyskusją i niezależnie, choć w sensie problemowym od niej niezbyt daleko, sytuują się artykuły nie tylko wymienionego wyżej tomu, w którym mowa o robotnikach w Polsce Ludowej (Janusza Żarnowski, Henryk Słabek), inteligencji (Ludwik Hass), a także o życiu na Dolnym Śląsku w latach 1945-1950, w tym o ważnym czynniku tożsamości narodowej, jakim jest integracja z miejscem osiedlenia (Marek Ordyłowski). Inne artykuły dotyczą turystyki i spółdzielczości w powojennej Polsce. Do kategorii tematów, których w omawianiu tożsamości narodowej w Polsce nie można pominąć, należą także artykuły traktujące o ukraińskiej elicie politycznej w II Rzeczypospolitej oraz żydowskim ruchu akademickim w Polsce przed I wojną światową aż do 1939 r. (Miroslaw Szumiło, Daniel Pater, nr 3: 2002). Trudno jest jednoznacznie zakwalifikować do jednej kategorii problemowej zagadnienia poruszane w innych kontekstach, np. w pracach na temat polityki sowieckiej wobec Polaków, zwłaszcza w czasie II wojny

światowej, gdzie problem tożsamości narodowej jawił się właśnie w związku z aneksją przez ZSRR wschodnich terenów polskich.

Opracowania jednostkowe poświęcone sprawom polskim obejmują zarówno problematykę międzywojenną (Piotr Cichocki: promocja legendy Piłudskiego, polemika między Stanisławem Żerką i Michałem J. Zachariąsem na temat polityki Józefa Becka (nr 4, 2002). Ciekawe są wywody Konrada Zielińskiego (nr 4, 2001) na temat przyznawania reemigrantom i uciekinierom z Rosji w latach 1918-1922 obywatelstwa polskiego. Autor wskazuje na dwie okoliczności utrudniające tu procedury prawne i wykonawcze. Niejednolite prawo w trzech dzielnicach porozbiorowych oraz niebezpieczeństwo napływu ludności narodowościowo obcej, szukającej schronienia w Polsce. Kolejny temat to współpraca intelektualna Polski w Lidze Narodów — Andrzej M. Brzeziński (nr 2, 2002) lub sięgając do czasów wcześniejszych (Marek Przeniosło, stosunki wzajemne chłopów i ziemian w Królestwie Polskim w czasie I wojny światowej (nr 4, 2001); o wsi polskiej w publicystyce Marii Dąbrowskiej — Cezary Swietliński. Tematyka wojenna jawi się w artykule Małgorzaty Gmurczyk-Wrońskiej o paryskiej wizji polskiego Września (nr 2, 2001). Ciekawa jest analiza poglądów Aleksandra Hertza na temat narodowego socjalizmu, przedstawiona przez Michała Musielaka (nr 3, 2002). Upatrywanie źródła narodowego socjalizmu m.in. w dewaluacji tradycyjnych wartości w społeczeństwie niemieckim, co widziane w 1932 r. warto jest zauważyć. Studium na temat Kolei Wschodniej GG i jej roli w przygotowaniu do napaści na ZSRR (Czesław Bakunowicz) to jedyny właściwie temat dotyczący problematyki okupacji niemieckiej w Polsce

Wiele prac traktuje o Polsce powojennej. Należą tu takie tematy, jak wpływy niepodległościowego podziemia w wojsku polskim od lipca 1944 do stycznia 1947 (Rafał Wnuk), malwersacje w przedsiębiorstwach socjalistycznych w latach 1950-1970 (Maciej Tymiański), czy artykuł o telewizji polskiej w epoce Gomułki (Patrik Pleskot) (nr 4, 2002). Na kanwie rozliczeń z terrorem w powojennej Polsce powstało studium o słynnym Obozie Pracy w Jaworznie (Kazimierz Miroszewski — nr 2, 2002).

Problematyka polsko-sowiecka rozkłada się na szereg bardziej lub mniej wzajemnie powiązanych tematów. Przedmiotowo i po części także chronologicznie wiodący jest artykuł Ryszarda Nazarewicza przedstawiający udział Kominternu w przygotowaniu agresji lat 1939-1941. Organizacja ta jawi się tu jako całkowicie podporządkowana celom politycznym ZSRR, co m.in. spowodowało jej współdziałanie na płaszczyźnie porozumienia między nazistowskimi Niemcami i Sowietami, czego rezultatem był wybuch wojny i jego następstwa (nr 3, 2001). Kolejny temat to masowe deportacje w ZSRR oraz polityka narodowościowa Sowietów w Białostockiem w latach 1939-1940 (Stanisław Ciesielski nr 3, 2001; Wojciech Śleszyński nr 4, 2001). Polityki eksterminacyjnej Sowietów wobec Polaków dotyczy artykuł Dariusza Roguta o obozie internowanych Polaków w Ostaszkowie. Mowa tu nie tylko o polskich jeńcach tego obozu, zamordowanych w 1940 r., ale o więźniach czasu wojny i powojennych, głównie członków podziemia antyhitlerowskiego (nr 2, 2001).

Te główne zreferowane wyżej grupy tematyczne obu roczników „Dziejów Najnowszych” nie wyczerpują całości treści. Wiele tematów pojawia się w izolacji. Najlicniejsza grupa to tematyka bałkańska, przy czym trzy artykuły poświęcono Bułgarii (Zbigniew Klejn — niepodległość Bułgarii i problem macedoński; ten sam autor omawia sytuację Bułgarii po I wojnie światowej na tle wydarzeń w Rosji i wojny z nią Polski. Na rywalizację bułgarsko-jugosłowiańską o Macedonię Piryńską w 1944 r. zwraca uwagę Elżbieta Znamierowska-Rakk, jej autorki jest też artykuł na temat projektów unifikacji państw bałkańskich w czasie II wojny światowej, natomiast rozpad Związku Komunistów Jugosławii przedstawił Michał Jerzy Zacharias (nr 3 i 4, 2002). Na temat Francji, w tym także stosunków polsko-francuskich, piszą Maria Pasztor i Da-

riusz Jarosz. Problem przystąpienia Francji do planu Marshalla omawia Marek Mikołajczyk (nr 3, 2002). Sprawy Niemiec powojennych porusza Robert Łoś w swym artykule na temat wizyty Konrada Adenauera w Moskwie w 1955 r. (nr 4, 2002), natomiast Kamil Kruszewski sięga do I wojny światowej, przedstawiając zabiegi Niemiec o odrębny pokój z Rosją w latach 1914-1917 (nr 2, 2001). Dla pełnego obrazu całości należy wspomnieć także o studium Hassana Jamsheera o Chomeinim i rewolucji islamskiej w Iranie, Rafała Stobieckiego o historykach polskich na uchodźstwie (nr 3, 2002), Katarzyny Jedynakiewicz o stanowisku antyfaszystowskim i antywojennym w literaturze połowy lat 30. (nr 2, 2001).

W dyskusjach i polemikach zwracają na siebie uwagę dwa teksty, co wcale nie pomniejsza wartości innych. Pierwszy: Jana Czai, *Pius XII a początki integracji europejskiej* (nr 3, 2001), w której autor, zwracając uwagę na szereg uproszczeń w historiografii tego papieża, usiłuje przedstawić go jako swego rodzaju pioniera jednoczącej się Europy, i to w kształcie jej obecnej integracji. Jest to oczywiście ciekawy temat do dyskusji, prowokujący jednak do ujawniania stanowisk w tej kwestii rozbieżnych. Drugi to artykuł recenzyjny Bogdana Musiała pt.: *Tezy dotyczące pogromu w Jedwabnem. Uwagi krytyczne do książki „Sąsiedzi” autorstwa Jana Tomasza Grossa* (nr 3, 2001). Na tle szerokiej, często gołosłownej i sterowanej emocjami dyskusji kształtującej opinię publiczną zgłoszony w artykule postulat poprawnych metodologicznie badań w tej sprawie jest głosem równie odosobnionym, co ważnym.

„Dzieje Najnowsze” zamieściły w obu rocznikach blisko 100 recenzji i artykułów recenzyjnych, odzwierciedlających bez przesady wszystkie najbardziej w historiografii dzisiaj dyskutowane problemy.

Całości dopełniają informacje z życia naukowego i wspomnienia o tych, którzy odeszli: o prof. Edwardzie Mieczysławie Serwańskim (nr 2, 2001), dr. Zdzisławie Konstantym Jagodzińskim (nr 3, 2001), prof. Czesławie Łuczaku (nr 3, 2002)

Zygmunt Zieliński
Lublin